

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Стоколоси Тараса Андрійовича на тему “Розвиток борошномельної промисловості на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.” на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія

Актуальність дослідження. У другій половині XIX – на початку XX ст. значного розвитку на території Правобережної України набула борошномельна промисловість. Вона спеціалізувалася на виробництві, головним чином муки, а також висівок та круп. Упродовж незначного періоду, борошномельна промисловість змогла трансформуватись в одну із ключових сфер виробництва у Київській, Волинській та Подільській губерніях. Це зумовлювалось, насамперед, скасуванням кріпосного права у 1861 р. і проведенням низки реформ у Російській імперії, які дали можливість переорієнтувати економіку на ринкові відносини. Значну роль у борошномельному виробництві відіграв промисловий переворот. Запровадження парової техніки дало змогу збільшити обсяги виробленої продукції та її вартість. Постійно засновувалися великі парові млини, які орієнтувалися на продаж продукції на зовнішніх ринках. Але, незважаючи на значний історичний досвід, який сприяє вивченню цієї галузі виробництва, борошномельна промисловість ще не досліджувалася комплексно.

З огляду на соціальні та економічні процеси, які переживає Українська держава з часу проголошення незалежності у 1991 р., врахування історичного досвіду розвитку борошномельного виробництва у другій половині XIX – на початку XX ст. є важливим чинником в контексті розвитку української історичної науки та економіки. Усе зазначене свідчить про актуальність дисертації Тараса Андрійовича Стоколоси “Розвиток борошномельної промисловості на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.”.

Дослідження Т. Стоколоси проводилося в рамках планів науково-дослідної роботи кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і є складовою частиною теми: “Актуальні проблеми історії XIX – XX ст.”(номер державної реєстрації 011U002130).

Структурування дослідження, виклад матеріалу та оформлення дисертації здійснено відповідно до вимог на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Підготовлена анотація відповідає всім вимогам. У вступі дисертації наявні усі необхідні елементи (сформовані об’єкт, предмет, мета і завдання дослідження, охарактеризовано методологічний комплекс, хронологічні рамки, територіальні межі та наукову новизну).

Дисертаційна робота складається із чотирьох розділів. У першому розділі висвітлено історіографію, джерельну базу, а також методологічний комплекс дослідження. Другий розділ присвячений характеристиці борошномельного виробництва на території Київської, Подільської і Волинської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст. Автором проаналізовано законодавчу базу, якою регламентувалося функціонування сфери виробництва муки, борошна і круп. Значну увагу приділено процесу капіталізації промисловості, становленню підприємницького прошарку, підготовці технічних кадрів та формуванню робітників. Третій розділ репрезентує проблематику розвитку інфраструктури підприємств, обсягів виробництва і промислового перевороту у борошномельному виробництві. У четвертому розділі подається детальна характеристика організації внутрішньої і зовнішньої торгівлі борошномельною продукцією, яка виготовлялася на млинах Правобережної України.

Дослідження здійснено на основі значного історіографічного комплексу. Автор ретельно опрацював наявні праці, які відображають проблематику борошномельного виробництва у Київській, Подільській та Волинській губерніях у другій половині XIX – на початку XX ст. Заслугою Т. Стоколоси є залучення великого обсягу архівних матеріалів, які вводяться до наукового обігу вперше.

У процесі дослідження, автором застосовано значний методологічний комплекс. Використані методи можна диференціювати на загальнонаукові та спеціальні історичні. Зокрема, використано методи індукції та дедукції (для висвітлення інфраструктури борошномельної промисловості), метод порівняння (для співставлення розвитку галузі на території Київської, Подільської, Волинської губерній, а також в окремих повітах та волостях), історико-генетичний метод (для аналізу розвитку борошномельного виробництва), проблемно-хронологічний метод (для висвітлення соціально-економічних процесів у часовій послідовності), метод статистичного аналізу (для демонстрації кількісних показників борошномельної промисловості), метод періодизації (під час вивчення історіографії).

Наукова новизна результатів дослідження детермінована обраною проблематикою та зумовлена практичним і теоретичним значенням роботи. Дисертацію виконана автором особисто, містить наукові висновки та нові факти, які мають важливе значення для української історичної науки.

У порівнянні з іншими працями, які висвітлюють проблематику борошномельного виробництва на Правобережжі у пореформений період, дисертація Т. Стоколоси вирізняється тим, що вона є комплексним дослідженням розвитку борошномельної промисловості на території Київської, Подільської та Волинської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст.

Автором використано значний обсяг архівних першоджерел із фондів Центрального державного історичного архіву в місті Києві, Державного архіву Житомирської області, Державного архіву Хмельницької області та Державного архіву Тернопільської області. Аналіз джерельного матеріалу засвідчив, що він є багатоплановим – відображає особливості розвитку різноманітних аспектів борошномельного виробництва (умови праці робітників, статистичні відомості про кількість млинів, обсяги виробництва, правове регулювання, організацію торгівлі і т.д.).

У дисертації уперше досліджено процес формування робітників у борошномельній промисловості Правобережної України у другій половині XIX

– на початку ХХ ст. Особлива увага приділена організації робочого процесу, техніці безпеки, травматизму на виробництві та заробітній платі. Автором відзначено, що жорстка регламентація роботи на млині не була випадковістю. Це обумовлювалось тим, що погана обізнаність працівників із роботою механізмів, відсутність базової освіти, недбалість, шкідливі звички та втомлюваність під час навантажень, призводили до нещасних випадків на виробництві, часто із смертельними наслідками.

Заслугою Т. Стоколоси також є висвітлення питання заробітної плати робітників на млинах. Цей аспект дослідження базується на архівних матеріалах. Зазначено, що розмір оплати праці залежав від обов'язків, які виконував працівник. Найбільшою вона була у мельника, найменшою – у чорноробочих. Критичний підхід до аналізу першоджерел дозволив автору встановити, що реальна заробітна плата була менша від заявленої в документах, оскільки часто практикувалася оплата товарами виробництва, а також діяла досить жорстка система штрафів.

У дисертації проаналізовано нормативно-правову базу, яка регламентувала діяльність борошномельної промисловості на Правобережній Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Така необхідність зумовлювалась постійним збільшенням ролі цієї сфери виробництва у економіці Російської імперії. Урядом російської імперії видано низку законів, які стосувалися як безпосередньо борошномельної промисловості, так і економічного життя в загальному. Але, як справедливо зазначає автор дисертації, ці нормативно-правові акти не були чітко продумані та відзначалися непослідовністю, що призвело до відставання галузі від інших сфер промисловості.

У дисертаційній роботі поглиблено висвітлено процес промислового перевороту у борошномельній галузі на Правобережній Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Основну увагу приділено підприємствам, які використовували для своєї діяльності парові механізми, оскільки вони були найбільш прогресивними у досліджуваній період та відзначалися найбільшими обсягами виробництва. Автором наведено значну кількість фактичного

матеріалу про основні типи млинів (парові, водяні, вітрові та з кінськими приводами), а також детально описано принципи роботи кожного з них.

Варто відмітити доробок Т. Стоколоси у питанні дослідження інфраструктури та продуктивності борошномельного виробництва. Автор наводить великий обсяг статистичних даних окремо по кожній губернії, що дає змогу простежити територіальні особливості, а також порівняти рівень розвитку млинарства на різних територіях. В результаті цього встановлено, що борошномельні підприємства розподілялися нерівномірно. Існували регіони, де рівень розвитку млинарства та кількість млинів була досить незначною. Під час висвітлення даного аспекту проблематики Т. Стоколоса опирається, в основному, на архівні матеріали, значний обсяг з яких введено до наукового обігу вперше.

Значну увагу у дисертації приділено питанням організації внутрішньої торгівлі як важливому елементу ринкових відносин. Автором детально висвітлено основні форми реалізації продукції на території Правобережної України: ярмаркова, базарна та стаціонарна. Основна увага приділена торгівлі постійними закладами, оскільки у другій половині XIX – на початку XX ст. саме вона була домінуючою.

У дисертації встановлено, що у досліджуваний період Правобережна Україна відігравала значну роль в експорті борошномельної продукції. Основними ринками збуту муки, висівок та круп були країни Європи та північно-західні регіони Російської імперії. Але, у порівнянні із вивезенням зерна, борошномельна продукція становила незначну частину експорту на зовнішні ринки. Це пояснюється непослідовною експортною політикою російського уряду та недосконалою матеріально-технічною базою виробництва.

Значно поглиблено вивчення значення транспортної мережі для розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі борошномельними продуктами. Зазначається, що використання залізниць дало змогу пришвидшити та здешевити доставку сировини до виробників та готової продукції до споживачів.

Достовірність наведених положень та висновків забезпечує репрезентативна джерельна база. У процесі дослідження проблематики борошномельного виробництва на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. автором використано матеріали 106 архівних справ, а також інформацію, яка міститься в загальноросійських промислових відомостях, збірниках, пам'ятних книжках та оглядах Київської, Волинської та Подільської губерній.

Теоретичне значення дослідження полягає у систематизації та узагальненні значного обсягу матеріалів, які висвітлюють розвиток борошномельної промисловості на території Київської, Подільської та Волинської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст. Автору вдалося комплексно висвітлити основні аспекти функціонування галузі: статистичні відомості щодо кількості млинів, обсягів виробництва, нормативно-правової бази, підприємців, працівників, промислового перевороту, інфраструктури, внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Базуючись на значній кількості джерел, Т. Стоколоса зумів критично оцінити наявні підходи до вивчення проблематики соціально-економічного життя Правобережної України у пореформений період. Аналіз історіографічного комплексу дозволив виявити неоднозначність та суперечливість у дослідженні борошномельного виробництва у другій половині XIX – на початку XX ст.

Отримані автором результати поглиблюють проблематику вивчення соціально-економічного розвитку українських земель у пореформений період в цілому, а також методологію дослідження історії України зокрема.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що результати дисертації можуть використати: викладачі закладів вищої освіти у процесі викладання курсів історії України, економічної історії України, історії українського селянства; студенти і магістранти під час навчання та підготовки курсових, бакалаврських та магістерських робіт; вчителі – у процесі викладання

шкільного курсу з історії України. Представлені у дисертації матеріали збагачують зміст навчальних дисциплін.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях. Т. Стоколоса висвітлив отримані результати дослідження у семи одноосібних публікаціях. Із них шість статей – у наукових фахових виданнях України, які на дату їхньої публікації внесені до переліку наукових фахових видань України, затвердженого у встановленому законом порядку. Одна стаття опублікована у науковому періодичному виданні іншої держави (у Польщі).

Результати дослідження також представлені у 8 наукових конференціях різного рангу: міжнародних та всеукраїнських.

Висновок

Наукові результати, які представлені у дисертаційній роботі та виносяться на захист, отримані автором самостійно. Зміст дисертації відповідає встановленій меті, поставлені наукові завдання вирішено повністю, автору вдалося досягнути мети дослідження. Анотація, структура та обсяг роботи відповідають всім встановленим вимогам. У публікаціях автора висвітлено основні положення дисертації.

Усе зазначене дозволяє зробити висновок про те, що дослідження Т. Стоколоси “Розвиток борошномельної промисловості на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.” є завершеною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, які сукупно розв’язують конкретне наукове завдання, яке має важливе значення для сучасної української історичної науки. Дисертація Стоколоси Тараса Андрійовича відповідає вимогам п. 10 “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 та може бути представлена у спеціалізованій вченій раді для присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Результати дисертаційної роботи Т. А. Стоколоси обговорено і схвалено на засіданні фахового семінару кафедри історії України, археології та спеціальних

галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 20 квітня 2021 р.

Голова фахового семінару

доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету ім. В. Гнатюка

М. В. Бармак

Рецензенти:

доктор історичних наук, доцент
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету ім. В. Гнатюка

В. В. Старка

доктор історичних наук, доцент
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету ім. В. Гнатюка

А. Б. Кліш

Учений секретар:

В. Р. Гевко